

Afet ve Kırılgan Gruplar

Disasters and Vulnerable Groups

Dr. Yasemin ARI KOVANCI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,

Karaman, Türkiye

Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Services,
Karaman, Türkiye

ORCID: 0000-0002-2730-6216 | Email: yasemin.ari.kovanci@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Arı Kovancı, Y. (2024). Afet ve kırılgan gruplar. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 13-30.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 27/04/2024 **Kabul Tarihi / Accepted:** 27/06/2024

Yayın Tarihi / Published: 30/06/2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/ June

Cilt/ Volume: 12 Sayı/ Issue: 1

Sayfa / Pages: 13-30

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği tespit edilmiştir.
/ This article was reviewed by at least two referees and found to be plagiarism free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siirt University Institute of Social Sciences

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yasemin ARI KOVANCI). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Dünyanın hemen her yerinde farklı türden afetler meydana gelmekte ve afetlerin yarattığı güçlüklerle karşı karşıya kalınmaktadır. Çoğu zaman beklenmedik bir anda gerçekleşen afetler, fiziksel, sosyal, ekonomik ve psikolojik açıdan ciddi sonuçlar doğurabilme potansiyeline sahiptir. Son yıllarda, afetlerin görülme sıklığı, şiddeti ve süresinin artmasına koşut olarak ortaya çıkardığı zarar ve kayıplar da artmaktadır. Afetler toplumun tüm kesimlerini derinden etkilemekle birlikte, çocuklar, yaşlılar, kadınlar, engelliler gibi kırılgan gruplar üzerinde çok daha ağır etkiler yaratmaktadır. Afetlerin kırılgan gruplar başta olmak üzere toplumun tümü açısından yıkıcı etkilerinin en aza indirilmesi hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı afetlerin kırılgan gruplar açısından ortaya çıkardığı güçlükleri sorgulamak ve söz konusu gruplar üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik çözüm önerileri sunmaya çalışmaktır. Çalışmada literatür taraması yönteminden yararlanılmıştır. Sonuç olarak, afet durumlarında toplumdaki bireylerin farklı kırılganlık düzeyine ve başa çıkabilme kapasitesine sahip olabildiğinin dikkate alınması ve kırılgan gruplara özgü afet yönetim stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanmasının, hem bu grupların afetlerden görebileceği zararın en aza indirilmesi, hem de toplumun afetlere dirençli kılınması için elzem olduğu açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, afet sırası ve sonrasında sosyal politikanın en önemli araçları olarak öne çıkan sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin kırılgan grupların gereksinimlerini karşılayacak ve yaşamlarını idame ettirebilmelerini sağlayacak kapsamda olmasının güvence altına alınması önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet, kırılgan gruplar, kırılganlık, dirençlilik, sosyal politika.

Abstract

In almost every part of the world, different types of disasters and the difficulties caused by disasters are encountered. Disasters, which mostly take place all of a sudden, have the potential to bring about severe consequences in physical, social, economic, and psychological terms. Recently, the damage and losses of disasters have been increasing in parallel with the increase in frequency, severity, and duration. While disasters affect all parts of society deeply, they have far more severe impacts on vulnerable groups such as children, older people, women, and disabled people. It is vitally important to minimize the destructive effects of disasters in terms of the whole society, especially vulnerable groups. Within this context, the study aims to question the hardships revealed by disasters in terms of vulnerable groups and propose solutions for reducing their adverse effects on the mentioned groups. In the study, the literature scan method was utilized. Consequently, considering that the individuals in the society have different levels of vulnerability and capacity to cope in the event of disasters, the development and implementation of disaster managing strategies specific to vulnerable groups are seen to be crucial both for minimizing the damage these groups can get and for making the society resistant to disasters. Nevertheless, social assistance and social services that come to the forefront as the essential means of social policy during and after disasters must be secured to meet the necessities of vulnerable groups and enable them to sustain their lives.

Keywords: Disaster, vulnerable groups, vulnerability, resilience, social policy.

Giriş

Son yıllarda meydana gelen afetlerin sıklığı ve şiddeti dünya genelinde artmakta, yaşanan bu afetlerden çok sayıda insan etkilenmektedir. Özellikle iklim değişikliğinin de etkisiyle birlikte gelecek yıllarda daha da artacağı öngörülen afetler, gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde önemli bir endişe kaynağını oluşturmaktadır. Gerçekten, ani gelişen ve çoğu zaman öngörülemeyen afetler ciddi olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Can kayıplarına, yaralanmalara, maddi hasarlara, geçim kaynaklarının kaybına, yoksulluğa, göçlere, çevresel hasara yol açabilen afetler insan hayatında derin ve kalıcı izler bırakabilmektedir.

Genellikle afetlerden toplumun her kesiminin aynı ölçüde etkilendiği varsayılmaktadır. Buna karşın, afetlerin yarattığı olumsuz etkiler kırılğan durumda olan yaşlılar, engelliler, çocuklar, kadınlar, yoksullar, göçmenler gibi toplumdaki bazı gruplarda daha derin hissedilmektedir. Yaş, sağlık durumu, engellilik, cinsiyet, sosyoekonomik durum, etnik köken gibi faktörlerin yanı sıra, biyolojik ve psikolojik farklılıklar, afet öncesinde var olan koşullar ve afetlerle başa çıkma kapasitesine ilişkin farklılıklar bu gruplarda yer alan bireylerin afet durumlarında daha olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Afet deneyimleri, söz konusu bireylerin genel nüfusa kıyasla afetlere bağlı ölüm, yaralanma ve hastalık riskinin daha yüksek olduğunu; afet sırası ve sonrasında tahliye, ulaşım, tıbbi bakım ve tedavi, barınma, temel ihtiyaçlara erişim, güvenlik, ayrımcılık konularında daha büyük sorunlar yaşadıklarını ve özel gereksinimlere sahip olduklarını göstermektedir.

Bu bağlamda, çalışmada afet durumlarında kırılğan grupların karşı karşıya kaldıkları zorluklar ile birlikte korunmalarına ilişkin güçlükler araştırılmış ve söz konusu grupların afetlerden görebileceği zararın en aza indirilmesine yönelik öneriler getirilmeye çalışılmıştır. Literatür taraması yönteminin kullanıldığı çalışmada, önce afet ve kırılğan gruplara ilişkin kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Ardından, afetlerden çocuklar, engelliler, yaşlılar, kadınlar, yoksullar, göçmenler gibi kırılğan grupların toplumun geri kalanına kıyasla daha fazla etkilenmelerine yol açan faktörler ile birlikte afet durumlarında karşılaştıkları zorluklar irdelenmiştir. Daha sonra, söz konusu grupların afetler karşısında korunmalarına yönelik güçlüklerin yanı sıra, uygulama örneklerine ve önerilere yer verilmiştir. Afet ve afet yönetimi konusu, gerek uluslararası, gerekse ülkemizde özellikle son yıllarda sıklıkla meydana gelen depremler sonrasında ulusal literatürde yaygın bir biçimde ele alınmaktadır. Ulusal literatür incelendiğinde, afetler bağlamında kırılğan gruplardan özellikle çocuklar, yaşlılar ve kadınların durumunu ayrı ayrı irdeleyen nispeten daha fazla sayıda çalışma olmakla birlikte, engelliler, göçmenler, yoksullar gibi diğer grupların ele alındığı veya birden fazla kırılğan grubun bir arada değerlendirildiği çalışmalara daha az rastlandığı görülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışma kırılğan grupların afetlerde görünür kılınmasına dikkat çekmesi bakımından önem taşımaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde, afet ve kırılğan gruplar kavramları genel hatları ile açıklanmıştır.

1.1. Afet

Afet, toplumun belli kesimleri ya da tamamı için fiziksel, sosyal ve ekonomik kayıplar doğuran, günlük yaşamı ve insan faaliyetlerini durduran ya da kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yetersiz olduğu doğa, teknoloji ya da insan kaynaklı olaydır (Tuncay, 2004, s. 2). Bununla birlikte, afet bir topluluğun ya da toplumun işleyişinin, etkilenen topluluk veya toplumun kendi imkanlarıyla başa çıkma yeteneğini aşan şekilde, geniş çapta insani, maddi, ekonomik veya çevresel kayıp ve etkiler ortaya çıkararak ciddi bir biçimde bozulması olarak da tanımlanmaktadır (United Nations, 2009, s. 9). Bu bağlamda, yerleşim birimlerini etkileyerek büyük maddi ve manevi kayıplara yol açan doğal ya da insan kaynaklı afetler bir olayın kendisi değil, doğurduğu sonuç olarak ele alınmaktadır (Tuncay, 2004, s. 2).

Afetler, ani gelişen ve beklenmeyen olaylardır (Peek, 2008, s. 2). Ciddi can ve mal kayıpları, ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğurabilen, ekolojik çevreyi tahrip eden afetler (Carter, 2008, s. 3); sel, yangın, deprem, fırtına, çığ düşmesi gibi doğa olaylarından; nükleer kazalar ve kimyasal salınımlar gibi teknolojik veya endüstriyel kazalar, ulaşım kazaları gibi insani kusur kaynaklı olabilmektedir. Ayrıca, savaş, terör gibi şiddet olayları ve diğer kasıtlı zarar vermeye yönelik eylemler de afet kapsamında değerlendirilmektedir (Peek, 2008, s. 2; Tuncay, 2004, s. 2).

Son yıllarda, afetlerin görülme sıklığı, şiddeti ve süresi tüm dünyada artmıştır (Thurston ve ark., 2021, s. 1; Mendis ve ark., 2023, s. 1). Son 20 yılda, doğal tehlikelerin tetiklediği 7348 afet kaydedilmiş olup, bu sayı 1980-1999 yılları arasında kaydedilen sayının neredeyse iki katıdır (Thurston ve ark., 2021, s. 1). Dolayısıyla, afetlerden etkilenen insan sayısı da her geçen gün artmaktadır (Ray-Bennett, 2018, s. 27). Afet riskinin dünyanın hemen her yerinde artış göstermesinde büyük ölçüde çevresel, demografik, teknolojik ve sosyoekonomik koşullar arasındaki karşılıklı etkileşim etkili olmaktadır. İklim değişikliği, çevresel bozulma, nüfus artışı, artan kentleşme, riskli teknolojiler ve giderek daha da artan sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin tümü afet olaylarındaki ciddi artışa katkıda bulunmaktadır (Peek, 2008, s. 2). Nitekim 2008-2017 yılları arasında kaydedilen tüm afetlerin %84'ü iklim kaynaklı olup (Thurston ve ark., 2021, s. 1), 2050 yılına gelindiğinde, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin olağanüstü hava olayları ve afetlerin sıklığını artırmasına bağlı olarak doğal afetlerin yıllık küresel maliyetinin 300 milyar ABD dolarının üzerinde olabileceği tahmin edilmektedir (Ray-Bennett, 2018, s. 27).

Genel olarak, afetlerin etkileri arasında can ve mal kaybı, yaralanma, toplumsal düzenin bozulması, ekonomik kayıplar, üretimin aksaması, geçim kaynaklarının kaybı, temel hizmetlerin aksaması yer almaktadır (Carter, 2008, s. 10). Bunların yanı sıra, afetlere bağlı olarak toplumsal bağların kopması, kaygı ve stres, geleceğe ilişkin güvensizlik ve kayıpların neden olduğu sosyo-psikolojik etkiler de ortaya çıkabilmektedir (Tuncay, 2004, s. 10). Ayrıca, afetlerden etkilenen insanlar süregelen yaşam biçimlerinin değişime uğraması, rutinlerini kaybetme, toplumsal ve ev içi rollerden yoksun kalma ve daha da önemlisi yaşam amaçlarını kaybetme gibi zorluklarla da karşı karşıya kalmaktadırlar (Mendis ve ark., 2023, s. 1; Carter, 2008, s. 10). Bu bağlamda, afetlerin tüm dünyada insanların yaşamları, geçim kaynakları, sosyo-ekonomik ve psikolojik durumları açısından büyük bir risk oluşturduğu ifade edilebilir (Zhu ve Sun, 2017, s. 326).

1.2. Kırılğan Gruplar

Afetlerde nüfusun büyük bir kesimi potansiyel olarak kırılğandır (Hoffman, 2008, s. 1499). Afetlerin etkilenen tüm nüfus grupları üzerinde yıkıcı etkileri olmasına karşın (Powell ve ark., 2009, s. 202), toplumdaki bazı gruplar kırılğalık, maruziyet ve kapasite durumlarına ilişkin farklılıklar nedeniyle afetlerde genel nüfusa kıyasla daha olumsuz sonuçlar ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Trentin ve ark., 2023, s. 2). Afet öncesindeki süreçte oluşan ve süregelen kırılğalık ile zarar azaltma ya da başa çıkma kapasitesindeki sınırlılıklar afet sırası ve sonrasında yıkıcı etkilerin daha derin ve uzun süreli hissedilmesine yol açan başat faktörler arasında yer almaktadır (Özmete ve Yılmaz, 2023, s. 159). Kırılğalık, bir birey veya grubun tehlikelerin etkileri ile ilgili öngörme, başa çıkma, direnme ve iyileşme kapasitelerini etkileyen özellikleri ve durumları olarak ifade edilmektedir (Wisner ve ark., 2004, s. 11; Ray-Bennett, 2018, s. 28). Bununla birlikte, kırılğalık birey ya da gruplar üzerinde etkisini farklı düzeylerde ve biçimlerde gösterebilen afet riski ile ilişkili olarak (Gentilini, 2005, s. 135) ele alındığında, bir başka deyişle, afetler bağlamında kırılğalık, bir bireyin, topluluğun, varlıkların veya sistemlerin tehlikelerin etkilerine karşı duyarlılığını artıran ve fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel faktörler veya süreçler tarafından belirlenen koşullar olarak tanımlanmaktadır (Trentin ve ark., 2023, s. 2; UN, 2016, s. 24).

Kırılğan gruplar, bir afet nedeniyle özellikle fiziksel veya psiko-sosyal sağlıklarının bozulması riskiyle daha fazla karşı karşıya olan kişilerden oluşmaktadır (Marshall ve ark., 2020, s. 145; Hoffman, 2008, s. 1498). Bu gruplar arasında çocuklar, yaşlılar, engelli veya sağlık hizmetine ihtiyaç duyan bireyler, göçmenler, kadınlar, yoksullar, etnik azınlıklar, dil engeli yaşayanlar yer almaktadır (Zakour, 1997, s. 10; Marshall ve ark., 2020, s. 145; Trentin ve ark., 2023, s. 2; Mendis ve ark., 2023, s. 1; Hoffman, 2008, s. 1499). Bireylerin sağlık durumları, cinsiyetleri, yaşları, etnik kökenleri, özgürlük halleri daha savunmasız hale gelmelerine, dolayısıyla kırılğan kişi kapsamında değerlendirilmelerine neden olmaktadır (Çakır ve Aydoğmuş Atalay, 2020, s. 170; Bizzarri, 2012, s. 392). Afetlerde kırılğan grupların genel nüfusa kıyasla ölüm, hastalık ve kayıplardan orantısız şekilde etkilenme ve muzdarip olma olasılığı daha yüksektir (Trentin ve ark., 2023, s. 2). Bununla birlikte, afet zamanlarında kırılğan grupların kendine özgü ihtiyaçları vardır (Marshall ve ark., 2020, s. 145). Söz konusu gruplar, krize neden olabilecek bir durum öncesi, sırası ve sonrasında tıbbi tedavi ve bakım, ulaşım, iletişim gibi çeşitli konularda daha fazla gereksinim duymaktadırlar (Hoffman, 2008, s. 1499).

2. Afet ve Kırılğan Gruplar

Bu bölümde, kırılğan gruplar arasında yer alan çocuklar, yaşlılar, engelliler, kadınlar, göçmenler ve yoksulların afet durumlarında karşı karşıya kaldığı zorluklar irdelenmiştir.

2.1. Çocuklar

Afetlerin olumsuz etkileri açısından en fazla risk altındaki grupların başında çocuklar gelmektedir. Çocuklar, fiziksel ve psikolojik açıdan yetişkinlere kıyasla daha savunmasızdır, özel gereksinimlere sahiptir ve afetlerin yıkıcı etkilerine en çok maruz kalan gruplardan biri olarak kabul edilirler. Genel olarak, çocukların zarar görebilirliğe yatkın olmaları; psikolojik ve davranışsal gelişim düzeyleri; yaşamlarını idame ettirme, karar verme ve duygusal destek açısından yetişkinlere tamamen veya kısmen bağımlı olmaları kırılğan gruplar arasında değerlendirilmelerinde etkili olmaktadır (Zhu ve Sun, 2017, s. 326; Bozkurt, 2023, s. 107; Hoffman, 2008, s. 1502-1503).

Afetler, çocukları aile üyeleri ve arkadaşlarından ayırabilir, sevdiklerinin ölümüne yol açabilir ya da çocukların alışılmadık ve istenmeyen ortamlara yerleştirilmelerine neden olabilir. Olası bir afet durumunda, çocukların güvenlik duyguları ve toplumsal ilişkileri kadar gelecek beklentileri de zedelenmektedir. Çocuklar afetlerin ardından akranlarından, eğitim ve oyun alanlarından, sosyal ve kültürel etkinliklerden ve çoğu zaman barınma olanaklarından bile yoksun kalmaktadırlar (Şener, 2023, s. 67). Çocukların afetlerde nüfusun geri kalanına göre daha kırılğan durumda olmalarına neden olan birçok faktör bulunmakla birlikte, bu faktörlerin genel olarak üç grupta ele alınması mümkündür. Bunlardan ilki, psikolojik olarak, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, kaygı bozukluğu, uyku bozuklukları, somatik şikayetler ve davranış problemleridir (Peek, 2008, s. 5-10). Afetler, etkilediği yerleşim yerlerindeki bireyler, aileler ve toplumlarda can ve mal kayıplarına neden olmanın yanı sıra, onarılması güç ruhsal ve sosyal sorunlar yaratmaktadır (Tuncay, 2004, s. 17). Afetlerin ruh sağlığı üzerindeki etkileri farklı yaş gruplarındaki ve farklı sosyokültürel ve ekonomik yapılarıdaki bireylerde değişiklik göstermektedir. Bir afet deneyimine bağlı olarak çocuklar ve gençlerin olumsuz psikolojik etkilere maruz kalma olasılıkları yüksektir (Şener, 2023, s. 66). Genellikle çocukların önemli bir kısmı afet deneyiminin ardından günlük yaşamlarında bozulmaya yol açabilecek, kendileri ve ailelerinde ciddi sıkıntılara neden olabilecek tepkiler göstermektedir (Peek, 2008, s. 5). Bu yüzden, destek ve korumaya da daha fazla gereksinim duymaktadır (Şener, 2023, s. 66).

İkincisi, fiziksel olarak, ölüm, yaralanmalar, hastalıklar, yetersiz beslenme, güvenli olmayan ve sağlıksız barınma ortamları, fiziksel ve cinsel istismardır. Çocuklar, afetlerin etkilerine karşı duygusal yönden savunmasız olmakla birlikte, ölüm, yaralanma ve hastalık açısından da en fazla risk altında olan gruplar arasında yer almaktadır (Peek, 2008, s. 5-10). Çocuklar ve yetişkinler arasında vücudun diğer kısımlarına oranla baş ve dil büyüklüğü, sinir iletimi, solunum hızı, oksijen ihtiyacı, kan akışı, deri kalınlığı gibi pek çok fizyolojik farklılık bulunmaktadır. Çocuklarda yetişkinlere kıyasla daha hızlı dehidrasyon, beslenme yetersizliği ve bitkinlik gelişebilir ve çocuklar yetişkinlere göre ciddi hastalıklara karşı daha hassastır. Tüm bu faktörler afet durumlarında çocukların tedavi ihtiyaçları ve sonuçları üzerinde de etkili olmaktadır (Hoffman, 2008, s. 1502). Bununla birlikte, istismara maruz kalma riskinin artması afet sonrasında çocukların fiziksel ve duygusal açıdan kırılğan olmalarına neden olabilir. Doğal afetler sonrasında çocuk istismarının araştırılmasına yönelik yapılan bir çalışmada, 1989 Hugo Kasırgası ve 1989 Loma Prieta depremini takip eden ilk altı ayda çocuk istismarında önemli bir artış olduğu tespit edilmiştir. 2004 Hint Okyanusu tsunamisinin ardından ise özellikle kız çocuklarının cinsel şiddet ve insan ticareti risklerine açık hale geldiği, kadınlar ve kız çocuklarına yönelik taciz ve tecavüz eylemlerinin gerçekleştiği ortaya konulmuştur (Peek, 2008, s. 8).

Son olarak, eğitim ile ilgili faktörler arasında ise okul binalarının yıkılması, öğrenci ve öğretmenlerin yer değiştirmeleri, okul değişiklikleri, yeni okul kayıtlarının gecikmesi, düşük akademik performans ve eğitim sürecini tamamlayamama yer almaktadır. Okul binalarının zarar görmesi veya yıkılmasına, öğrenciler ve öğretmenlerin yer değiştirmesine yol açabilen afetler; çocukların akademik gelişimlerini olumsuz etkileyebilir, eğitim hayatlarında hem kısa, hem de uzun vadede istenmeyen sonuçlar doğurabilir. Nitekim, 2005'te meydana gelen Pakistan Depremi'nde 10.000'den fazla okul binası yıkılmış ve hayatta kalan çocuklara yeterli eğitim olanaklarının sağlanabilmesi oldukça güçleşmiştir. Bununla birlikte, Katrina Kasırgası'nın ardından okuma ve matematik gibi alanlarda sınıf seviyesinin altında performans gösteren öğrenciler önemli zorluklarla karşılaşmışlardır. Ayrıca, ailelerin en önemli öncelikleri arasında çocuklarının okullarına tekrar başlaması yer almasına rağmen, birçok aile yeni yerleşim yerlerinde ne kadar süre kalacaklarından emin olmadıkları için çocuklarını yeni okullara

hemen kayıt yaptıramamışlardır. Güney Afrika'da kuraklık üzerine yapılan bir araştırma ise, çocukların kronik afet zamanlarında ebeveynlerine veya kardeşlerine destek olmak için genellikle okullarını terk ettiğini; kültürel beklentiler ve ağır iş yükleri nedeniyle özellikle kız çocuklarının okuldan alınma riski ile karşı karşıya kaldığını ortaya koymuştur (Peek, 2008, s. 5-10). Bu bağlamda, çocukların afetlere maruz kalmaları esasen eğitimden barınmaya, korunmadan sağlık alanına kadar pek çok temel haktan yoksun kalmalarını da beraberinde getirmektedir (Şener, 2023, s. 66). Ayrıca, afetlere maruz kalmaları ve afetlerle ilgili deneyimleri çocuklarda gerek kısa, gerekse uzun dönemde fiziksel, bilişsel ve duygusal açıdan ciddi değişikliklere zemin hazırlayabilmektedir (Peek ve ark., 2018, s. 243).

2.2. Yaşlılar

Afetlerin yıkıcı etkilerine karşı en kırılğan gruplar arasında yer alan yaşlılar (Fountain ve ark., 2019, s. 1; Zhu ve Sun, 2017, s. 327; Powell ve ark., 2009, s. 202), nüfusun geri kalanına kıyasla afet ve acil durumlardan orantısız bir şekilde daha olumsuz etkilenmektedirler. Yaşlıların afetlere bağlı ölüm ve hastalık riski daha yüksektir (Zhu ve Sun, 2017, s. 327). Gerçekten, 2003'te Paris'teki sıcak hava dalgası sırasında en yüksek ölüm oranlarının 70 yaş ve üzeri bireylerde görüldüğü ve 2004'te Endonezya'da meydana gelen tsunamide en yüksek ölüm oranlarının 60 yaş ve üzeri bireyler arasında olduğu tespit edilmiş, 2005 Katrina Kasırgası'nın sonuçlarından da yaşlıların orantısız şekilde daha fazla etkilendiği ortaya konulmuştur (Powell ve ark., 2009, s. 202-203; Zhu ve Sun, 2017, s. 327).

Yaşlıların genel nüfus ile kıyaslandığında afetlerde daha kırılğan olmalarına neden olan pek çok faktör bulunmaktadır. Yaşlı bireylerin kırılğanlık durumları özellikle afetlerin etkilerine karşı duyarlılıklarını artırabilecek bireysel özellikleri ile ilişkilendirilmektedir. Söz konusu bireyleri afetlere karşı kırılğan kılan faktörler arasında özel tedavi müdahaleleri gerektiren kronik hastalıklar önemli bir yere sahiptir (Zhu ve Sun, 2017, s. 327). Nitekim, 65 yaş ve üzeri bireylerin hipertansiyon, kalp hastalığı, diyabet ve solunum yolu rahatsızlıkları gibi kronik hastalıklardan muzdarip olma olasılığı diğer nüfus gruplarına kıyasla daha fazladır. Bu yaş grubundaki yetişkinlerin yaklaşık %80'i en az bir kronik hastalığa ve en az %50'si iki veya daha fazla kronik hastalığa sahiptir (Hoffman, 2008, s. 1501). Yaşlı bireyler, kronik hastalıklara da bağlı olarak, günlük yaşamda yemek yeme, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bakımlarını sağlayacak bakıcı ya da aile üyelerine gereksinim duyabilirler, hareket etmek için yürüteç, tekerlekli sandalye gibi desteklere ya da formül mamalar, hasta bezleri, oksijen makinesi gibi tıbbi cihazlara ve yakınlarının yardım ve bakımını gerektiren özel gereksinimlere sahip olabilirler. Tüm bu yardıma, ilaca, bakım ve desteğe bağımlılık hali, yaşlılığın afet ve acil durumlarda kırılğan, incinebilir ya da zarar görebilir durum yaratan bir özellik olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır (Çakır ve Aydoğmuş Atalay, 2020, s. 173). Ayrıca, afet ve acil durumlar ve sonrasında, yaşlı bireylerin sağlığı yetersiz beslenme, yüksek sıcaklıklar, enfeksiyona maruz kalma veya tıbbi tedavinin kesintiye uğraması gibi nedenlerle daha da bozulabilmektedir (Hoffman, 2008, s. 1501).

Bununla birlikte, afet sırasında yaşlıların yalnız ya da kendilerini sosyal olarak izole etmiş bir şekilde yaşıyor olmaları mümkündür (Özmete ve Yılmaz, 2023, s. 162). Yaşlı bireylerin yalnız yaşamaları durumunda afetler bakımından savunmasız ve korunmasız kalma olasılıkları artmaktadır (Çakır ve Aydoğmuş Atalay, 2020, s. 173). Yapılan bir çalışma, kendi evlerinde yalnız yaşayan yaşlıların %65'inin ulaşım seçeneklerinden ve/veya kendini tahliye etmek için gerekli olan fiziksel veya zihinsel yetenekten yoksun olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, yaşlılar afet meydana geldiğinde kendilerine özgü fizyolojik, psikolojik ve diğer özellikleri nedeniyle orantısız bir şekilde daha fazla zarar görebilmektedirler (Zhu ve Sun, 2017, s. 327). Yaşlı bireyler, afetlere uyarlanabilme ve yanıt verebilme yeteneklerini engelleyebilecek olan hareket kabiliyetlerindeki azalmadan ve bilişsel, duyuşsal, sosyal ve ekonomik kısıtlamalardan muzdarip olabilirler (Hoffman, 2008, s. 1501). Bilişsel bozukluklar, işitme veya görme sorunları, hareket kabiliyetinde azalma, sosyal izolasyon, kaynaklara sınırlı erişim gibi sorunlara bağlı olarak desteğe ihtiyaç duyan yaşlı bireyler; afet ve acil durumlarda olay yerinden uzaklaşmakta, tahliye alanına erişmekte, afet sonrasında dağıtılan su, gıda gibi temel insani ihtiyaçlara ulaşmakta güçlük çektiği için diğer bireylere kıyasla daha fazla etkilenmektedir (Çakır ve Aydoğmuş Atalay, 2020, s. 173).

Öte yandan, afet sırasında yaşlılara bakım veren bireyler, kendilerini kurtarma ihtiyaçları ya da taşıma ve hareket ettirme zorluğu nedeniyle yaşlıları korumakta veya tahliye etmekte güçlük yaşayabilmektedirler (Çakır ve Aydoğmuş Atalay, 2020, s. 174). Ayrıca, yaşlı bakımını üstlenen

bireylerin afetlere ne kadar hazırlıklı olduğu ile ilgili öngörüler de sınırlıdır (Özmete ve Yılmaz, 2023, s. 162).

Bu bağlamda, yaşlı bireylerin dünya çapında sıklığı ve şiddeti gün geçtikçe artan afetlerin hem kısa, hem de uzun dönemli sonuçlarına karşı orantısız şekilde daha kırılğan durumda oldukları görülmektedir. Bununla birlikte, küresel düzeyde nüfusun yaşlanması dünya genelinde afetlere maruz kalabilecek yaşlıların sayısı üzerinde ciddi etkilere sahiptir (Powell ve ark., 2009, s. 202; Fountain ve ark., 2019, s. 1). 2022 yılında dünyada yaşlı nüfusun (65 yaş ve üzeri nüfus) toplam nüfus içindeki payı yaklaşık %10'dur (United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2022, s. 7). Dünya genelinde 2000-2030 yılları arasında yaşlı nüfusun 550 milyon kişiden 973 milyon kişiye yükseleceği tahmin edilmektedir. Küresel düzeyde 2045 yılında ilk kez yaşlı nüfus sayısının çocuk nüfus sayısını geçeceği ve 2050 yılında yaşlı nüfus oranının %22'ye ulaşacağı öngörülmektedir. Bu, 2050 yılına kadar dünyada her 5 kişiden birinin 60 yaş ve üzerinde olacağı ve 2050 yılında yaşlı nüfusun yaklaşık 2 milyar kişiye yükseleceği anlamına gelmekle birlikte, söz konusu sayı 1950'lerdeki yaşlı nüfusun üç katıdır. Dolayısıyla, yıllar itibarıyla demografik yapı içindeki yaşlı nüfus arttıkça afetlerden daha fazla sayıda yaşlı nüfusun etkileneceğini ifade etmek mümkündür (Zhu ve Sun, 2017, s. 326).

2.3. Engelliler

Engelliler, dünyadaki en kırılğan gruplardan biridir (Bhuiya ve ark., 2023, s. 1). Engelli bireylerin afetlerle başa çıkmak için sınırlı fiziksel veya bilişsel yeteneğe sahip olmaları afetlere karşı kırılğanlıklarında etkili olmaktadır (Hemingway ve Priestley, 2006, s. 60). Söz konusu bireyler afetlerde müdahale ve tahliye sırasında fiziksel kısıtlamaları veya bilişsel bozukluklardan kaynaklanan güçlükler nedeniyle zor durumda ve savunmasız kalmaktadırlar (Bhuiya ve ark., 2023, s. 1; Hoffman, 2008, s. 1499).

Engelli bireyler afetlerden nüfusun geri kalanına kıyasla orantısız şekilde daha fazla etkilenmektedirler (Hisamatsu, 2013, s. 4; Hemingway ve Priestley, 2006, s. 60). Afetlerin engelliler üzerine etkisine ilişkin araştırmalar, engelli bireylerin genel nüfusla kıyaslandığında can ve mal kaybı, yaralanma, hastalık, yoksulluk, barınma, afet sonrası zarar görebilirlik ile ilgili olarak daha büyük risklerle karşı karşıya kaldıklarını ortaya koymaktadır (Hemingway ve Priestley, 2006, s. 60; Stough ve Kang, 2015, s. 140-141). Nitekim, 2010 yılındaki Haiti Depremi'nden yaklaşık 1 milyon engelli bireyin etkilendiği tahmin edilmektedir (Stough ve Kang, 2015, s. 140). 2011 yılında Japonya'da meydana gelen depremde engelli bireylerde afete bağlı ölüm oranının genel nüfusa kıyasla iki kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Hisamatsu, 2013, s. 4). Ayrıca, yapılan çalışmalar engelli bireylerin savaş ve çatışmalar sırasında saldırıya maruz kalma olasılığının daha yüksek olduğunu ve afet kayıt sistemlerinde göz ardı edilme eğiliminde olduklarını göstermektedir (Stough ve Kang, 2015, s. 141).

Engelli bireylerin afet durumlarında dikkate alınması gereken özel gereksinimleri vardır (Stough ve Kang, 2015, s. 140-141). Afet sırasında fiziksel ve zihinsel engelli bireylerin sahip oldukları farklı özel gereksinimler göz önüne alınmaksızın sunulan hizmetler yetersiz kalabilir veya uygun olmayabilir. Örneğin, işitme engelli bireyler tahliye emirlerini ya da geçici barınma alanlarında verilen talimatları duyamayabilirler. Görme engelliler, önemli bilgilerin görsel yolla aktarıldığı durumlarda bu bilgilere erişimden yoksun kalabilirler. Tekerlekli sandalye kullanan kişileri tahliye etmek için erişim olanakları mevcut olmayabilir ya da geçici barınma alanlarının girişleri, tuvaletleri, yemek alanları engelliler için erişilebilir durumda olmayabilir. Nitekim, Katrina ve Rita Kasırgaları sonrasında geçici barınma alanlarından uzaklaştırılan, tekerlekli sandalyede uyumaya zorlanan, çeşitli sağlık sorunlarının oluşmasına yol açabilecek nitelikte uygun olmayan koşullarda barındırılan engelliler olduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte, zihinsel engelli bireyler de afet ve acil durumlarda birçok zorluk yaşayabilirler. Örneğin, afet müdahale ekiplerinin söz konusu bireylerin davranışlarını yanlış anlaması veya onlardan rahatsızlık duyması halinde tahliye süreci etkin bir şekilde yürütülemeyebilir. Geçici barınma alanları zihinsel engellileri kabul etmeyebilir ya da onların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli donanımına sahip olmayabilir. Ayrıca, zihinsel engelli bireyler verilen talimatları kavrayamadıkları takdirde sert muameleyle maruz kalabilirler (Hoffman, 2008, s. 1499-1500).

Engelli bireylerin yaşamları sadece bireysel kısıtlamaları ile ilgili olarak değil, çevresel ve toplumsal faktörler nedeniyle de risk altındadır (Hemingway ve Priestley, 2006, s. 61). Engelli bireyler hareket kabiliyetlerini sınırlayan pek çok zorlukla karşılaşmakta ve tahliye sürecinde sorun yaşamaktadırlar (Bhuiya ve ark., 2023, s. 1). Örneğin, binalar genellikle afetler sırasında insanların merdivenleri kullanmasını, kapıları manuel olarak açmasını veya pencerelerden çıkmasını zorunlu

kılacak şekilde tasarlanmakta olup, bu durum hareket kısıtlaması olan kişilerin tahliyesini zor hale getirmektedir (Stough ve Kang, 2015, s. 141). Yapılan bir araştırmaya göre, engellilerin yaklaşık %80'i deprem gibi aniden gelişen bir afet sırasında tahliye konusunda zorluk yaşarken, yaklaşık %6'sı ise tahliye edilememiştir (Bhuiya ve ark., 2023, s. 1). Bununla birlikte, 126 ülkeden 5 binden fazla engelli bireyle yapılan araştırma sonucunda, bir tehlikenin ortaya çıkması durumunda engelli bireylerin sadece %20'sinin zorluk yaşamadan hemen tahliye edilebileceği, geri kalanların ise tahliye konusunda güçlük çekebileceği bulgusu elde edilmiştir (Stough ve Kang, 2015, s. 141). Binaların erişilebilirliğinin olmamasının yanında, yol yüzey durumunun kötü olması, yaya geçitlerinde dokunsal zeminin olmaması da engellilerin hareket kabiliyetlerini büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Bu tür durumlar bir afet sırasında engellilerin evden geçici barınma alanlarına ulaşabilmelerinin önünde ciddi engel teşkil etmektedir (Bhuiya ve ark., 2023, s. 1).

Öte yandan, afetlerde engellilere devlet tarafından yapılan yardımlar yetersiz kalabilir ya da afet sonrasında süreklilik arz etmeyebilir (Hoffman, 2008, s. 1499). Ayrıca, engellilerin istihdama yeterince katılamamaları, yoksulluk içinde yaşamaları, toplumsal damgalanmaya maruz kalmaları gibi faktörler afet durumlarında da toplumun diğer kesimlerine kıyasla daha fazla risk altında olmaları sonucunu beraberinde getirmektedir. Engelli bireylerin karar alma süreçlerinden dışlanmaları, yaşam koşullarının kötü olması, gelir eşitsizliği, başta eğitim olmak üzere temel hizmetlere sınırlı erişimleri de afetlerden orantısız şekilde etkilenmelerine neden olmaktadır. Söz konusu bireylerin afetlerin olumsuz etkilerini daha fazla deneyimlerine neden olan diğer faktörler arasında ise sosyal destek ağlarının yetersizliği, yardımcı cihazların (örneğin, tekerlekli sandalyelerin) kaybı veya hasarı, uyarı niteliği taşıyan mesajları alamamaları, temel insani ihtiyaçlara erişimde daha büyük zorluklarla karşılaşmaları yer almaktadır. Tüm bu bireysel, çevresel ve toplumsal faktörler afet durumlarında birçok engelli birey için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Stough ve Kang, 2015, s. 140-141).

2.4. Kadınlar

Kadınlar, afetlerin orantısız şekilde daha fazla etkiye sahip olduğu gruplar arasında yer almaktadırlar (Thurston ve ark., 2021, s. 1; Marshall vd., 2020, s. 145). Afetler, tüm nüfus grupları üzerinde olumsuz etkiler yaratmakla birlikte (Powell ve ark., 2009, s. 202), genellikle sosyoekonomik koşullar, kültürel inançlar ve kadınları dezavantajlı duruma getiren geleneksel uygulamaların neden olduğu cinsiyet eşitsizliğinin etkisiyle kadınlar, erkekler, kız ve erkek çocukları afetlerden farklı bir biçimde etkilenmektedir (Robles, 2020, s. 3). Afetlere bağlı ölüm oranları kadınlarda genellikle erkeklerden çok daha yüksektir. Örneğin, 1991 yılında Bangladeş'te yaşanan kasırgada ölen 140 bin kişinin yaklaşık %90'ını kadınlar oluşturmuştur. Bununla birlikte, afetlerden kaynaklanan yükün daha büyük bir kısmını erkeklere kıyasla kadınlar üstlenmektedir. Kadınlar, biyolojik ve psikolojik farklılıklar, kurtarma çalışmalarında cinsiyet ayrımcılığı içeren uygulamalar, bilgi ve kaynaklara sınırlı erişim, toplumsal cinsiyete dayalı yoksulluk ve bakım sorumlulukları nedeniyle afetlerin cinsiyete dayalı etkilerine maruz kalmaktadırlar (Thurston ve ark., 2021, s. 2; Ray-Bennett, 2018, s. 28).

Bununla birlikte, kadınlar ve kız çocukları afetlerin ardından ortaya çıkan dolaylı etkilerden de zarar görmekteyirler. Bunlar, cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, erken ve zorla evlilikler, geçim kaynaklarının kaybı, eğitime erişimin kısıtlanması, cinsel sağlık ve üreme sağlığının bozulması, iş yükünün artması olarak ifade edilebilir. Tüm bunlar afetlerin cinsiyete özgü etkilerini daha da ağırlaştırmaktadır (Robles, 2020, s. 3). Kadınların afet sırası ve sonrasında eşi ya da bir başkası tarafından şiddete uğrama, cinsel istismar, namus cinayetleri, kadın ticareti riskiyle daha fazla karşı karşıya kaldığına ilişkin kanıtlar bulunmaktadır. 2010 yılında Haiti'de meydana gelen deprem sonrasında tecavüz olayları artış göstermiştir (Thurston ve ark., 2021, s. 1-2). Uganda'da uzun süren kuraklık dönemlerinde aile içi şiddetin, çocuk evliliklerinin, flört tecavüzünün artış gösterdiği ortaya konulmuştur (Robles, 2020, s. 3). 2011 yılında Yeni Zelenda'da yaşanan Christchurch depreminden sonra kırsal alanlarda aile içi şiddetin yaklaşık %40 oranında arttığı tahmin edilmektedir. Ayrıca, afetler kadına yönelik şiddete ilişkin risk faktörlerini artırabilen bir etkide bulunabilir. Söz konusu faktörler arasında travma ve akıl sağlığı sorunları, madde bağımlılığı, aile parçalanması ve sosyal izolasyon, yasaların uygulanmasındaki eksiklikler ve aksaklıklar, konut veya geçim kaynaklarının kaybindan kaynaklanan stres yer almaktadır. Uzun süreli iyileştirme ve yeniden inşa süreci, evsiz kalan kadınlar ve kız çocuklarının şiddete maruz kalma riskinin yüksek olduğu kamplarda ve barınma alanlarında kalmalarına neden olabilir. Ayrıca, afetler kadına yönelik şiddetin arkasında yatan sosyoekonomik ve cinsiyet eşitsizlikleri, katı toplumsal normlar gibi var olan etmenlerin kötüleşmesinde de rol oynayabilir (Thurston ve ark., 2021, s. 1-2).

Bununla birlikte, afet öncesinde kadınlar ve kız çocuklarının maruz kaldıkları sosyo-ekonomik ve politik eşitsizlikler afet sonrasında gerek yardımlara, gerekse ortaya çıkan hasar ve kayıpların giderilmesi için ödenen tazminatlara erişimlerini etkilemektedir. Örneğin, 2010 yılında Pakistan'da yaşanan sel felaketinin ardından birçok kadın finansal ve ailevi kısıtlamalar nedeniyle gıda yardımı ve tıbbi hizmetler (özellikle üreme sağlığı hizmetleri) gibi geleneksel olarak sağlanan yardımlara erişimlerinin kısıtlanması veya engellenmesinden dolayı pek çok güçlük yaşamışlardır (Robles, 2020, s. 3).

Kadınların afetlerin olumsuz etkilerini daha fazla deneyimlemelerine neden olan faktörlerden biri de toplumsal cinsiyet rollerinin bir gereği olarak hanehalkının özellikle de yaşlılar ve çocukların bakımından sorumlu tutulmalarıdır. Afet sırasında kadınlar bakmakla yükümlü oldukları bireylerin can güvenliğini önceliklendirmekte ve kendi yaşamlarını riske atabilecek davranışlarda bulunabilmektedirler. Örneğin, deprem gibi afetler sırasında anneler çocuklarının zarar görmemesi için çökme anında üzerlerine kapanmakta ve devrilen eşyalar ya da yıkılan duvarların ilk çarpma etkisinden ciddi ölçüde yara almaktadırlar. Ayrıca, kadınlar çocukları ve yaşlıları evden çıkarmakla ya da onları güvenli bir yere yerleştirmekle ilgilendikleri için genellikle kendilerine güvenli bir alan bulmaya zamanları kalmamaktadır. Afet sonrasında süreçte ise kadınlara yüklenen bakım sorumlulukları daha da artmakta ve bu durum kadınların psikolojisini olumsuz etkilemekte, travma sonrası stres bozukluğu ya da depresyona yol açabilmekte, dolayısıyla afet sonrasında kadınlar için erkeklere kıyasla daha yavaş bir iyileşme süreci söz konusu olabilmektedir (Ünür, 2021, s. 366).

Öte yandan, gebe özellikle de gebeliğinin sonlarında olan kadınlar yeteri kadar hareket kabiliyetine sahip olamadıkları için afetlerin olumsuz sonuçlarından daha fazla etkilenmektedirler. Gebe kadınlar hızlı hareket edemedikleri için depremlerde kolaylıkla saklanamamakta, sel sularından kaçamamakta ya da hortum karşısında sığınaklara inmekte gecikebilmektedirler (Ünür, 2021, s. 363). Gebe kadınlar afet sırasında artan risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu riskler arasında erken doğum, olması gerekenden daha düşük doğum ağırlığına sahip bebekler, bebek ölümleri yer almaktadır. Ayrıca, afet durumlarında gebe kadınlar özel gereksinimlerinin karşılanmasına ilişkin sorunlarla karşılaşabilmekte, örneğin, doğum öncesinde gerekli olan vitaminlere veya diğer temel ilaçlara erişim güçlüğü yaşayabilmektedirler (Hoffman, 2008, s. 1501-1502).

2.5. Diğer Gruplar

Göçmenler, ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeden yoksunluk nedeniyle (Donner ve Rodriguez, 2008, s. 1096) afetler karşısında genel nüfusa kıyasla daha büyük risk altında olan ve afetlerden orantısız şekilde etkilenen gruplar arasında yer almaktadırlar (Trentin ve ark., 2023, s. 1-2). Siyasi ve sosyal marjinalleşme, sosyoekonomik statü, kültürel farklılıklar gibi göçmenleri kırılğan kılan pek çok faktör bulunmaktadır. Esasen göçmenler göç ettikleri andan itibaren kendileri için yeni bir ortamın güçlükleri karşısında insan olmanın doğası gereği savunmasız duruma düşmektedirler. Bu güçlükler arasında göç edilen ülkenin dilini konuşamama, farklı bir yasal sistem ve idari işleyiş içinde hizmetlere erişmede güçlük çekme, geleneksel bağlardan kopma, sosyal dışlanma ve sömürüye maruz kalma önemli bir yere sahiptir (Balaban ve ark., 2021, s. 38). Örneğin, göç edilen ülkenin dilini konuşamama başlı başına bir engel olup, göç edilen ülkede dilin kendilerine sağlayacağı çok önemli bir sermaye türünden yoksun kalabilen göçmenler için afet durumlarında daha büyük zorluklar yaratabilmektedir. Ayrıca, göçmenlerin farklı bir kültürel ortamda geleneksel bağlarından kopuk yaşamak durumunda kalmaları bir başka risk faktörü olup, tehlike ve risk durumlarında toplumsal dayanışma imkanlarından yoksun olmak ile kendini göstermektedir. Yerli halkın aile, akraba veya hemşehriler gibi parçası oldukları toplumsal ağlardan gördükleri destek göçmenler için çoğu zaman söz konusu olmamaktadır (Balaban ve ark., 2021, s. 38; Donner ve Rodriguez, 2008, s. 1096).

Bununla birlikte, afet sonrasında genellikle ayrımcılık eğilimleri artmaktadır. Bozkurt (2023) tarafından yapılan çalışmada, 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli olarak meydana gelen ve 50 binden fazla insanın yaşamını kaybettiği, milyonlarca insanın başka şehirlere göç etmek durumunda kaldığı afet sonrasında da "göçmen düşmanlığının" arttığı ortaya konulmuştur. Deprem sonrasında yapılan görüşmelerde yerli halkta göçmenlere yönelik büyük bir öfke gözlemlendiği dile getirilmiştir (Bozkurt, 2023, s. 93-106).

Ayrıca, afetten zarar gören kaçak göçmenler, afet ve acil durumların hemen sonrasında kısa süreli yardım almaya hak kazansalar bile yasadışı statüleri nedeniyle uzun süreli barınma ve gıda ihtiyaçlarının karşılanmasında birçok güçlük yaşamaktadırlar. Kaçak göçmenlerin birçoğu genellikle

herhangi bir yardım için yetkililere başvurmadan çekinmektedir. Örneğin, 1992 yılında Florida'da meydana gelen Andrew Kasırgası'nın ardından göçmenlerin sınır dışı edilme korkusuyla yardım teklifinde bulunan üniformalı memurlara şüpheyle yaklaştıkları ortaya konulmuştur (Donner ve Rodriguez, 2008, s. 1096; Hoffman, 2008, s. 1506).

Öte yandan, dünyanın hemen her yerinde afetlerin olumsuz etkileri kırılğan gruplar arasında yer alan yoksullarda daha derin hissedilmektedir (Fothergill ve Peek, 2004, s. 90; Mendis ve ark., 2023, s. 1; Wisner ve ark., 2004, s. 12). Afetlere müdahale etme ve afetlerin etkileriyle başa çıkma yeteneği biyofiziksel faktörlerin yanı sıra, sosyoekonomik faktörlerden etkilenmektedir. Fothergill ve Peek (2004) tarafından ABD'de yoksulluk ve afetler arasındaki ilişki üzerine yapılan bir araştırma da sosyoekonomik durumun afet öncesi ve sonrasındaki süreçler bakımından belirleyici bir unsur olduğunu ortaya koymuştur. Gerçekten, yoksulluk içinde yaşayan insanların tehlikelerin etkilerini azaltmak için gerekli önlemleri alabilmeleri çoğu zaman mümkün olmamaktadır (Masozera ve ark., 2007, s. 300-301). Yoksulların afetlere karşı hazırlık yapma ya da sigorta yaptırma olasılığının daha düşük olmasının yanında (Fothergill ve Peek, 2004, s. 103), yoksullar ölüm, yaralanma, maddi kayıplar, psikolojik travma açısından daha fazla risk altındadırlar ve afete müdahale ve afet sonrası iyileşme ve yeniden inşa aşamalarında daha fazla engelle karşılaşmaktadırlar. Yeniden inşa veya yer değiştirme maliyetlerini karşılamaya gücü yetmeyen yoksul insanlar için afet sonrasında toparlanma süreci uzun yıllar sürebilmekte hatta afetin yarattığı etkiler gelecek nesiller boyunca hissedilebilmektedir (Masozera ve ark., 2007, s. 300).

Yoksul insanlar genellikle hanehalkının gelirini azaltıcı bir rol oynayan afetlerden zenginlere kıyasla daha fazla zarar görmektedirler. Örneğin, 2004 yılında Bangladeş'te yaşanan sel afeti sonrasında selden etkilenen yoksul hanehalkları yoksul olmayan hanehalklarına göre toplam gelirlerinin nerdeyse iki katından daha fazlasını kaybetmiştir (Winsemius ve ark., 2018, s. 328; Wisner ve ark., 2004, s. 12). Düşük gelirli haneler ve topluluklar genellikle doğal afet riski taşıyan tehlikeli alanlarda yaşamaları, sosyal korumadan yoksun olmaları gibi nedenlerle de afetlere karşı yüksek gelirliyle kıyasla daha savunmasızdırlar (Masozera ve ark., 2007, s. 301; Winsemius ve ark., 2018, s. 329; Makoka ve Kaplan, 2005, s. 16). Yerleşim yeri tercihleri üzerinde doğal afetlerden ziyade öncelikli olarak sosyoekonomik faktörler belirleyici olup, yoksul insanların sel ve kuraklık gibi doğal afetlere yatkın bölgelere yerleşme olasılığının genellikle daha yüksek olduğu görülmektedir (Winsemius ve ark., 2018, s. 330). Ayrıca, yaşanan konutun türü ve kalitesi de afetlerin hasar verme potansiyeli üzerinde etkilidir. Düşük gelirliyle çoğunlukla bir doğal afet meydana gelmesi durumunda kolayca yıkılabilen veya hasar görebilen evlerde ikamet ettikleri için de afetlerden daha fazla etkilenmektedirler (Masozera ve ark., 2007, s. 300).

3. Kırılğan Grupların Afetlerden Korunması

Afetler, kırılğan gruplar başta olmak üzere toplumun tümü açısından ciddi sonuçlar doğurabilen karmaşık ve çok yönlü olaylardır. Afetlere bağlı olarak çocuklar, engelliler, yaşlılar, yoksullar, işsizler, evsizler gibi korunmaya ve bakıma muhtaç insanların oluşturduğu var olan kırılğan grupların durumunun daha da güçleşmesinin yanı sıra, afetler nedeniyle engelli duruma gelenler, maddi varlıklarını yitirip yoksulluk içine düşenler, evsizler, sağlığı bozulan insanlar gibi yeni kırılğan gruplar da ortaya çıkmaktadır (Tomanbay, 2000, s. 125; Tuncay, 2004, s. 9; Özmete ve Yılmaz, 2023, s. 164). Bununla birlikte, kaynağı her ne olursa olsun afetler öngörülemezdir. Bu doğrultuda afet yönetimi, esasen, bilinmeyen yönetmek ile ilişkilidir. Dolayısıyla, etkili bir afet yönetimi afetleri tamamen önlemenin ya da öngörmenin şimdilik imkansız olduğu kabulüne dayanarak; öngörü, yaratıcılığı, risk değerlendirmesi ve planlamayı, altyapı ve kapasite geliştirmeyi içeren; afet öncesi, sırası ve sonrasını bir arada odak alan kapsamlı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte, yaklaşımın kırılğanlık potansiyelini de dikkate almasına gereksinim duyulmaktadır (Özmete ve Yılmaz, 2023, s. 164). Genel olarak, insanların tehlikelere ve krizlere maruz kalma düzeyleri farklılık gösterdiği için tehlike içeren durumlarda ya da bir kriz ortaya çıktığında yaşlılar, çocuklar, zihinsel ve/veya fiziksel engelliler gibi kırılğan grupların belirlenmesi ve korunması afet yönetimi kapsamında ele alınması gereken bir konudur (Kuran ve ark., 2020, s. 1). Etkin bir afet yönetiminin temel stratejilerinden biri kırılğan grupların belirlenmesi ve söz konusu grupların afetlere karşı hazırlık düzeyinin artırılmasıdır. Bu yaklaşım afetlerin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Dolatabadi ve ark., 2016, s. 1).

İnsanların afetler karşısında korunması temelde evrensel olarak kabul edilen insan hakları standartlarına dayanmaktadır (Bizzarri, 2012, s. 389). Afet durumlarında özellikle yaşam hakkı, gıda,

sağlık, barınma ve eğitim gibi temel ihtiyaçlara ilişkin haklar ve güvenlik hakkı tehdit altında olabilir. Afetten etkilenen insanlar yardımlara erişimde eşitsizlik ve ayrımcılık, güvenli olmayan yerlere yerleştirilme, afet sonrası yer değiştirmek durumunda kalınması gibi çeşitli insan hakları sorunlarıyla da karşı karşıya kalabilir. Afet koşullarında yerine getirilmesinde güçlüklerle karşılaşılabilmeyle birlikte, insan haklarının korunması devletlerin temel yükümlülüklerindedir (ten Have, 2018, s. 162-169). Nitekim, kırılğan gruplarda yer alan bireyler de dahil olmak üzere insanların sağlık ve güvenliğinin korunması ve savunmasızlığının azaltılmasına yönelik dünya genelinde koruma politikaları ve mevzuatları söz konusudur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 3. maddesine göre, tüm insanların yaşama hakkı güvence altına alınmış temel bir haktır. Söz konusu Beyanname'nin 25. maddesinde ise kişilerin kendi kontrolleri dışında oluşan durumlarda kendileri ve aileleri için yeterli yiyecek, giyecek, barınma, tıbbi bakım ve sosyal hizmetlere erişim hakkına sahip oldukları belirtilmektedir. Bu tür durumlarda koruyucu önlemler alınması ve insanların ihtiyaçlarının karşılanması devletler tarafından kabul edilmektedir (Dolatabadi ve ark., 2016, s. 1).

Sosyal koruma sistemleri afetlerin olumsuz etkilerinin azaltılmasında tamamlayıcı bir role sahiptir (Wickramasinghe, 2014, s. 1). Afet sonrası muhtaçlık durumlarında sosyal politikanın en önemli araçları arasında yer alan sosyal hizmet ve sosyal yardımların afet yönetiminin temel ilkeleri ve afet yönetim planları ile uyumlu bir şekilde yönetilmesi ve kapsayıcılığının genişletilmesi kırılğan grupların afetlerden göreceği zararın en aza indirilmesinde ve hayatın daha etkin bir hızda normal akışına dönmesinde önemli bir role sahiptir (Çakır ve Aydoğmuş Atalay, 2020, s. 183). Gerçekten, toplumun işleyiş düzeninin bozulduğu afet durumlarda sosyal hizmetlere duyulan gereksinim artmaktadır. Sosyal hizmetler, geniş bir uygulama alanına sahip olup, çocuklar, gençler, yaşlılar, engelliler, güç koşullardaki kadınlar, sığınmacı ve göçmenler, yoksullar gibi birey ve gruplara yönelik hizmet ve yardım programlarını içermektedir. Sosyal hizmetler açısından afet öncesi çalışmalarda öncelikli olan insanların afetlere karşı maddi ve manevi yönden hazırlıklı olmalarında ve bu konuda bilinç geliştirmelerinde yardımcı olmaktır. Bununla birlikte, afet sırasında afete maruz kalanların barındırılması ve temel gereksinimlerinin karşılanması, yaşlı, engelli, hasta, çocuk gibi özel gereksinimli bireylerin ve grupların acilen koruma altına alınması ve kendilerine bu yönde yardımcı olunması, yardımların depolanıp düzenli olarak dağıtılması, afete bağlı olarak toplumda oluşan travmanın giderilmesine yönelik girişimlerde bulunulması ve bu amaçla çeşitli programların hayata geçirilmesi sosyal hizmetler ile ilgili kurumların görevleri arasındadır. Afet sonrasında da sosyal hizmetlerin işlevleri önem arz etmekte olup, bu konuda özellikle afete maruz kalanlara yeni yerleşim yerlerine yerleşmelerinde ve yeni yaşamlarına uyum sağlamalarında yardımcı olunması, psiko-sosyal destek hizmetlerinin gerçekleştirilmesi öne çıkmaktadır (DPT, 2001, s. 11-35). Nitekim, afet sonrası iyileştirme aşamasında başta çocuk ve ergenleri korumak üzere psiko-sosyal müdahalelere ihtiyaç duyulmaktadır (Dolatabadi ve ark., 2016, s. 4). Bu anlamda, afet sonrasında yaşam kurtarmaya yönelik müdahalelerin yanı sıra, yaşamı sürdürmeye ilişkin ihtiyaçların giderilmesi ve normalleşme sürecinin gereklilerinin yerine getirilmesi sosyal hizmetlerin başta gelen işlevlerini oluşturmaktadır (DPT, 2001, s. 34-35).

Öte yandan, Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (2015-2030) kapsamında afet riskinin azaltılması ve toplumun tüm kesimlerinin afete karşı dirençliliğinin artırılmasına ilişkin alınan önlemler çerçevesinde kırılğan grupların afet yönetim süreçlerine katılımının sağlanması üzerinde durulan konular arasında yer almaktadır. Sendai Çerçevesi kapsamında alınan kararlarda, afet risk azaltma çalışmalarının etkin ve verimli olması için politika, plan ve standartların oluşturulması ve uygulanması süreçlerinde afetlerden orantısız şekilde etkilenen çocuklar, gençler, kadınlar, engelliler, yaşlılar, yoksullar, göçmenlerin dahil olduğu kırılğan grupların dikkate alınması gerektiğine vurgu yapılmıştır (UNISDR, 2015, s. 9-23; Lovell ve le Masson, 2014, s. 2). Sendai Çerçevesi'ne göre; (i) kadınlar ve kadınların ilgili süreçlere katılımı, afet riskini etkin bir şekilde yönetmek ve toplumsal cinsiyete duyarlı afet risk azaltma politika, plan ve programlarını tasarlamak, desteklemek ve uygulamak açısından son derece önem taşımaktadır. Bununla birlikte, kadınların hazırlıklı olmaları için güçlendirmek ve aynı zamanda afet sonrasında alternatif geçim kaynaklarını güvence altına almak için gerekli kapasite geliştirme önlemlerinin alınması gerekmektedir; (ii) çocuklar ve gençler değişimin temel aktörleridir ve onlara mevzuat, ulusal uygulamalar ve eğitim müfredatları doğrultusunda afet risklerinin azaltılmasına katkıda bulunmalarını sağlayacak alan ve yöntemler sunulmalıdır; (iii) engelli bireyler ve engelli bireylerle ilgili kuruluşlar afet risklerine ilişkin durum tespitinde ve söz konusu bireylerin gereksinimlerine uygun planların oluşturulması ve uygulanmasında son derece önemli bir role sahiptir; (iv) yaşlıların sahip oldukları uzun yıllara dayanan tecrübe, beceri ve bilgeliğin afet riskinin azaltılmasında paha biçilemez bir değerdedir ve yaşlı bireyler erken uyarı sistemleri de dahil olmak üzere politika, plan

ve mekanizmaların oluşturulması sürecine dahil edilmelidir; (v) göçmenler, toplumun dirençliliğine katkıda bulunmaktadır ve göçmenlerin bilgi, beceri ve kapasiteleri afet risk azaltma çalışmalarının tasarlanması ve uygulanmasında yararlı olabilmektedir (UNISDR, 2015, s. 23).

Bu bağlamda, afetlere karşı nüfusun belli kesimlerinin belirgin bir şekilde daha kırılgan durumda olduğunun kabul edilmesine ilişkin dikkate değer ilerlemeler kaydedildiği görülmektedir (Bizzarri, 2012, s. 409). Afet durumlarında çocukların, yaşlıların, kadınların, engelli bireylerin, azınlıkların özel gereksinimlere sahip oldukları konusuna verilen önem artmasına rağmen, afet deneyimleri kırılgan grupların afet yönetiminde halen büyük ölçüde görmezden gelinmeye, dışlanmaya ve ayrımcılığa uğramaya devam ettiğini göstermektedir. Kırılgan grupların afete hazırlık, müdahale ve iyileştirme süreçlerine dahil edilmeleri ve katılımları göz ardı edilmektedir (Bizzarri, 2012, s. 392). Gerçekten, afet risklerinin azaltılmasında hazırlık ve müdahalede var olan yaklaşımlar önemli sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu konuda ciddi güçlükler arasında afet yönetiminin her aşamasında olduğu gibi hazırlıkta da toplumun tüm kesimlerinin katılımının yeteri kadar sağlanamaması yer almaktadır (Okay ve İlkaracan, 2018, s. 2). Dünyanın pek çok yerinde; çocukların, gençlerin ve onların gereksinimlerinin genellikle afete hazırlık, planlama ve müdahale etkinliklerinin dışında tutulduğu görülmekte, çocuklar ve gençler savunmasız olarak temsil edilirken onların planlama, hazırlık, müdahale ve iyileştirme çabalarına aktif olarak katkıda bulunma kapasiteleri göz ardı edilmektedir (Şener, 2023, s. 70); afet durumlarında iyileştirme ve yeniden inşa planlarında yaşlıların kapasiteleri ve katkıları çoğu zaman dikkate alınmamakta (Bizzarri, 2012, s. 400); kadınlar ulusal ve yerel düzeydeki afet yönetimi planları ve organizasyonlarında yer almamakta; engelli bireyler riskli ve kırılgan gruplar olarak kabul edilmekte ve söz konusu bireylerin afet risk azaltma planlarına dahil edilmeleri ve katılımları göz ardı edilmektedir. Toplumun önemli bir kısmının bu süreçlerde yer alamaması afete dirençliliğini azaltmaktadır (Okay ve İlkaracan, 2018, s. 2; Okay ve İnal, 2019, s. 86).

Esasen olası bir afet durumunda bireylerin verdikleri tepkiler ve afetle başa çıkma kapasiteleri farklılık göstermektedir. Bu nedenle, her bireyin sahip olduğu kapasitenin geliştirilmesi ve afet yönetimi süreçlerine katılımının sağlanması afete hazırlık konusunda büyük önem taşımaktadır (Okay ve İnal, 2019, s. 96). Örneğin, katılım ve eğitim yoluyla çocuklar ve gençler, afete dayanıklılık ve uygun eğitimlerin daha geniş kitlelere taşınmasına aracılık edebilirler. Çocuklar ve gençler, afete hazırlık, müdahale ve iyileştirme süreçlerinde aileler, topluluklar ve kuruluşlar için güçlü yönlere sahiptir. Çocukların bilgisinden, yaratıcılığında, enerjisinden ve sosyal ağlarından afet yönetimi döngüsünün tüm aşamalarında yararlanılabilir. Dünyanın birçok yerinde çocuk ve gençlere yönelik afete hazırlık ve afetten korunma konusunu ele alan resmi ve resmi olmayan eğitim programları sunulmaktadır. Çocuklar ve gençlerin örgün öğretim içerisinde afet durumlarında yapılması gerekenlere ilişkin bilgi ve deneyim kazanmaları sağlanmaktadır. Öğretim programlarına afet risklerini azaltmaya ilişkin bilgilerin eklenmesi çocuklara ulaşmanın mükemmel bir yoldur. Bu çocuklar daha sonra bilgilerinin akranlarına ve aile üyelerine iletebilirler (Şener, 2023, s. 70-71; Peek, 2008, s. 14).

Çocuklar ve gençlerin kendilerine ve çevrelerine afet ve acil durumlarda yardım edebilme potansiyellerine ilişkin kanıtlar giderek arttığı için pek çok gelişmiş ülkede bu kapasiteleri artırmaya yönelik çeşitli eğitim programları hazırlanmakta, çocuklar ve gençlere eğitim yoluyla deneyim kazandırılmaktadır. Örneğin, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı ile Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı ortaklığında yürütülen “Okul Tabanlı Afet Eğitimi Projesi” ile okullarda afet zararlarının en aza indirilmesi çalışmalarının etkin bir şekilde uygulanması ve çocukların erken yaşlardan itibaren afetlere hazır duruma getirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda ilgili ders kitapları ve materyaller geliştirilerek güncel eğitim programlarındaki kazanımlar ile bütünleştirilmiş ve öğretmenler için derslerde kullanabilecekleri örnek etkinlikler oluşturulmuştur. Bu tür programlarda çocuklar ve gençler afet sırasında öncelikli olarak yapılması gerekenlerle riskli durum sona erdikten sonra atılacak adımlar konusunda uygulamalı ve deneyimsel öğrenme yoluyla bilgilendirilmektedirler. Çocuklar için aktif katılım ve deneyimsel öğrenme ortamlarının oldukça etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca sadece kendileri için değil, çevrelerindeki diğer kişilere yardım edebilmeleri için gereken bilgi ve beceriler konusunda da destek almaktadırlar. Örneğin, belirli aralıklarla şiddetli kasırgalardan etkilenen Hindistan’da okul çağındaki çocuklar afet tatbikatlarında sahte yaraları sararak yaralanmaları nasıl tedavi edebileceklerini ve sınıf arkadaşlarını sahilinden kurtarmayı öğrenmektedirler. Sri Lanka’da çocuklar bir okul haritası çizmelerini, bir afet veya kazanın meydana gelebileceği alanları belirlemelerini ve ardından güvenli tahliye güzergahlarını tespit etmelerini gerektiren bir haritalama çalışmasına katılmışlardır. Haritalama tamamlandıktan sonra çocuklar riskli alanlar ve güvenli bölgeler olarak

tanımladıkları alanları ziyaret ederek tahliye tatbikatlarına katılmışlardır. Çocukların riskleri kendilerinin belirlediği bu çalışmada afet sırasında yapılması gerekenlere ilişkin farkındalık düzeyleri artmıştır. Çalışmaya aktif katılım sağlayan öğrenciler aynı zamanda diğer öğrencilere yol gösterici bir rehberlik görevi de üstlenmişlerdir. El Salvador'da meydana gelen çok sayıda kasırga ve depremin ardından ise okullarda çocuk kulüplerinin kurulması teşvik edilmiştir. Bu kulüplerde çocuklar bir afet tehdidine yönelik karşılaşılabilecekleri riskleri, kendilerini ve akranlarını nasıl koruyacaklarını öğrenme fırsatı elde etmişlerdir (Şener, 2023, s. 72; Peek, 2008, s. 14).

Bununla birlikte, toplumsal cinsiyete dayalı değişen sosyal özellikler toplumun hazırlık ve müdahale kapasitesini etkilemektedir. Olası afet durumlarında kadınlar ve erkeklerin verdikleri tepkiler ve afetlerle başa çıkma kapasiteleri farklılık göstermekte olup, kadınların afet yönetimi süreçlerine katılmaları afete hazırlıkta büyük önem taşımaktadır. Yapılan çalışmalara göre, afet öncesinde kadınların erkeklere kıyasla afet hazırlıklarına ilişkin faaliyetlere daha fazla ilgili oldukları ortaya konulmaktadır. Kadınların afet durumlarında hayatta kalma mücadelesine ve iyileşme sürecine erkeklere kıyasla daha hızlı uyum sağladıkları tespit edilmiştir. Bir mahallede afet öncesinde kadın gönüllü grupları gibi güçlü sosyal yapının var olmasının afetlerde müdahaleyi kolaylaştırdığı ve afet sonrasında da toplumun kendi kaynaklarıyla daha hızlı iyileşme sağladığı bildirilmektedir. Kadınların afetlerde gönüllü olarak yardım dağıtmada, temizlikte ve geçici barınma yerlerinin hazırlanmasında çeşitli görevler aldıkları bilinmektedir. Bu bağlamda, kadınların geleneksel rollerinden kaynaklanan sosyokültürel kapasiteleri, bakım becerileri ve sosyal ağları, afet yönetiminde önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Afet öncesinde hazırlık faaliyetlerinde ve afet sırasında kurtarma çalışmaları da dahil olmak üzere kadınların destekleyici rollerinden faydalanılabilir. Dolayısıyla, afet durumlarında kadınları kırılgan kesim olarak tanımlayan yaklaşımlar yerine, geleneksel rollerini ve sosyal dayanışma ağlarını kaynak olarak tanımlayan, kapasitelerini göz önüne alan daha proaktif bir yaklaşımla afet risk planlama, talimatname ve stratejileri geliştirilmelidir (Okay ve İlkaracan, 2018, s. 3-8).

Ayrıca, afet durumlarında yaşlı bireylerin karşılaştıkları oldukça önemli riskler olmakla birlikte bazıları sağlık durumlarının oldukça iyi olduğunu ve toplumsal hayatta aktif olarak rol almayı sürdürme isteklerini ortaya koymaktadırlar. Örneğin, yaş ile birlikte artan tecrübe ve doğru karar verme yeteneği krize müdahalede önemli özelliklerdir. Dolayısıyla, afetlerde yaşlı bireylerin daha iyi korunmalarına ihtiyaç duyulmasının yanı sıra, yaşadıkları yerlerde en savunmasız durumda olan kişilerin belirlenmesi, afet yardımı süreçlerine katılım sağlamları, geçici barınma yerlerindeki hizmetlerin yürütülmesi ve koordine edilmesine yardımcı olunması gibi konularda onların yetenek ve becerilerinden daha fazla yararlanılabilir (Gibson ve Hayunga, 2006, s. 18).

Öte yandan, afet durumlarında her bir bireyin sahip olduğu farklı ihtiyaçlar ve kısıtlamalara ilişkin verilerin eksikliği kırılgan grupların korunmasına yönelik en büyük güçlükler arasında yer almaktadır (Bizzarri, 2012, s. 381). Afet riskine maruz kalan insanlar genellikle homojen bir grup olarak kabul edilmekte olup, bu durum onların farklı gereksinimleri olabileceğinin çoğu zaman göz ardı edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Örneğin, engelli bireylerin çoğu zaman bir grup olarak ele alınmaları ve farklı engel gruplarının karşı karşıya kalabileceği farklı zorlukların dikkate alınmaması, afet durumlarında kendilerine sunulan hizmetlerin etkinliğini azaltmaktadır (Lovell ve le Masson, 2014, s. 8-9). Arama kurtarma ekipleri uygulamada genel insani ihtiyaçları göz önüne alacak şekilde müdahale hazırlığı yapmaktadır. Bu durum, afetlerde engelli bireylere yetersiz (veya uygun olmayan) hizmet sunulmasına neden olmaktadır. Örneğin, otistik bireyler farklı ortamlarda ve tanımadıkları kişiler ile daha zor iletişim kurarlar, dolayısıyla afet sırasında söz konusu bireylere yardım etmek onların ihtiyaçlarına uygun özel yöntemleri ve hazırlığı gerekli kılmaktadır. Bu anlamda, arama kurtarma ekiplerinin engelli bireylerle iletişim düzeylerini geliştirmek üzere onlarla birlikte tatbikat yapmaları afet hazırlık kapasitesini geliştirebilir. Engelli bireylerin afet sırasında kendilerini daha iyi korumalarının ve ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra, afet öncesinde söz konusu bireylerin kapasitelerinin değerlendirilmesi ile afet sonrasında ekiplerin daha etkin çalışmaları da sağlanabilir (Okay ve İnal, 2019, s. 91).

Bununla birlikte, olası bir afet durumunda daha fazla zarar görebilecek olan bireylerin çeşitli kurumlarda dağınık halde bulunan bilgilerinin (iletişim bilgileri, medikal kayıtlar, uzaktaki akrabalarının bilgileri gibi), veri koruma ve paylaşma ilkelerine uyularak, adrese dayalı ve ihtiyaçlarına yönelik olarak kayıt altına alınması ve güncellenmesi çalışmaları risk altındaki kırılgan nüfusun tespit edilmesinde önemli bir role sahiptir. Örneğin, ABD'nin Florida eyaletinde her yıl yaklaşan kasırga mevsimi öncesinde bölgede yer alan tesislerin afet planları yapılmakta ve afet tipine göre tahliye veya

yerinde kalma seçenekleri belirlenmektedir. Bununla birlikte, zihinsel, fiziksel, bilişsel bozulma ya da duyuşsal engelli olmalarına bağılı olarak afet durumlarında tahliye ve barınma sırasında özel gereksinimlerini karşılayabilmek için yardıma ihtiyaç duyacak kişilerin kayıtları her yıl Ocak ayından Mart ayına kadar tamamlanmaktadır. İngiltere’de ise olası bir afet durumunda müdahale edilmesi gereken çocuk esirgeme, huzurevi, sosyal bakım hizmetleri gibi kurumların bilgileri, kırılğan nüfusa (çocuk, yaşlı, görme, işitme engelli, yürüme güçlüğü, kronik hastalığı olanlar vb.) yönelik tahliye ve müdahale senaryoları hazırlanmaktadır (Çakır ve Aydoğmuş Atalay, 2020, s. 175-176).

Afetlerde risk azaltmanın yolları arasında erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi ve dikkatli bir şekilde kullanılması yer almaktadır (Misomali ve McEntire, 2008, s. 30). Afet risk yönetiminin temel bir unsuru olan erken uyarı sistemleri, bireyler, topluluklar ve kuruluşların bir tehdit karşısında zarar ya da kayıp olasılığını azaltmaya yönelik olarak uygun ve yeterli sürede hazırlıklı olmaları ve harekete geçmelerini sağlamak amacıyla zamanında ve geçerli uyarı bilgileri oluşturmak ve yaymak için gerekli olan sistemlerdir (United Nations, 2009, s. 12). Erken uyarı sistemleri, risklerin erkenden tespit edilerek önlem alınmasına olanak sağlamakta olup, afetlerin olumsuz etkilerinin azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Yore ve ark., 2023, s. 6). Söz konusu sistemler olası bir afet durumunda kırılğan grupların tahliye edilmesinde etkili olmaktadır (Carter, 2008, s. 205). Ancak, bazı grupların erken uyarı bildirim sürecinin dışında tutulması özellikle afet ve acil durumlar sırasında zaten yüksek risk altında olabilecek dışlanmış topluluklar için olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin, afet durumlarında engelli bireyler sesli veya görsel uyarılar ya da yardımcı teknolojiler gibi erişilebilir formattaki bildirimlere ihtiyaç duyarlar (Yore ve ark., 2023, s. 6). Ayrıca, etnik ayrımcılığa maruz kalan kişilerin erken uyarı sistemleri veya diğer önleyici önlemlere erişimleri sınırlı olabilmektedir. Bununla birlikte, dil, kültürel normlar ya da dini uygulamalar da dahil olmak üzere çeşitli faktörler birey veya grupların kırılğanlık durumunu ve afetlerle başa çıkma kapasitesini etkileyebilir. Örneğin, kadınlar, farklı kültürel normlara bağılı olarak, bir afet durumuyla ilgili erken uyarı almış olsalar bile erkek akrabaları veya eşlerinin izni olmadan evlerinden ayrılamayabilirler (Lovell ve le Masson, 2014, s. 5). Bu bağlamda, kapsayıcı erken uyarı sistemlerinin tasarlanması ve uygulanması, afetlere hazırlanmak ve müdahale etmek için çeşitli grupların farklı ihtiyaç ve kapasitelerinin dikkatli bir şekilde göz önünde bulundurulmasını gerektirir. Kapsayıcı erken uyarı sistemleri eşitliği destekleyerek ve kırılğanlıkları azaltarak can kaybının önlenmesine, afetlerin toplumlar üzerindeki etkisinin azaltılmasına ve uzun dönemli dirençliliğin artırılmasına yardımcı olabilir (Yore ve ark., 2023, s. 6).

Sonuç

Son yıllarda, afetlerin gerek sıklığının giderek artması, gerekse yarattığı fiziksel, sosyal ve ekonomik kayıplar nedeniyle afet ve afet yönetimi konusu tüm dünyanın gündeminde önemli bir yer edinmiştir. Afetler, etkilediği yerleşim yerlerindeki bireylerde, ailelerde ve toplumlarda ölüm ve ciddi yaralanmalara neden olma potansiyeli taşımanın yanı sıra, depresyon, geleceğe ilişkin güvensizlik, aile parçalanması, göç, süregelen yaşam biçimlerinin değişime uğraması, toplumsal bağların kopması, eğitimin aksaması, geçim kaynaklarının kaybı, işsizlik, yoksulluk gibi sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Bununla birlikte, engellilik, sağlık durumu, yaş, cinsiyet, etnik köken gibi faktörlerin yanı sıra, yoksulluk, biyolojik ve psikolojik farklılıklar ve önceden var olan koşullar kırılğan gruplardaki bireylerin afetlerin etkilerine karşı duyarlılığını artırmakta ve afet durumlarında nüfusun geri kalanına kıyasla daha savunmasız hale gelmelerine neden olmaktadır. Ayrıca, söz konusu bireylerin afetlerin etkilerine ilişkin öngörme, başa çıkma, direnme ve iyileşme kapasitesindeki sınırlılıklar afetlerden orantısız bir şekilde etkilenmelerine yol açmaktadır. Bu bağlamda, afet durumlarında toplumdaki bireylerin kırılğanlık düzeyleri ve afetlerle başa çıkabilme kapasitelerine ilişkin farklılıklarının dikkate alınması önem taşımaktadır. Bununla birlikte, temelde insan haklarının korunmasının bir gereği olarak, afet yönetimi döngüsünün tüm aşamalarında çocuklar, engelliler, yaşlılar, kadınlar, göçmenler, yoksullar gibi kırılğan grupların korunmasının amaçlanması ve önceliklendirilmesi gerekmektedir. Afetlerin gerçekleşmesi halinde genel nüfusa kıyasla üzerinde çok daha ağır etkiler yaratma potansiyeline sahip olduğu bu grupların afetlerden en az düzeyde etkilenmelerini mümkün kılabilmek amacıyla kırılğan gruplara özgü afet yönetim stratejileri geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Kırılğan grupların afet yönetimi süreçlerine katılımının sağlanması ve afet durumlarında karşı karşıya kaldıkları zorluklar ve sahip oldukları özel gereksinimlerin dikkate alınması bu konuda elzem olmakla birlikte, toplumun tüm kesimlerinin afetlere dirençli kılınması bakımından da önemli bir işleve sahiptir.

Afet meydana gelmeden önce gerekli önlemlerin zamanında alınması ve afet öncesi, sırası ve sonrasında yapılması gerekenler ile ilgili hazırlık çalışmalarının yapılmasının olası bir afetin olumsuz

etkilerinin en aza indirilmesindeki katkısı büyüktür. Afetten etkilenenlerin homojen bir grup olarak kabul edilmemesi ve sahip oldukları farklı koşullar ve gereksinimlerin göz önünde bulundurulması olası bir afetin olumsuz etkilerinin azaltılmasında önemli bir role sahiptir. Örneğin, afet sırası ve sonrasında fiziksel ve zihinsel engelli bireylerin karşılaşılabilecekleri güçlüklerin farklılık göstereceği dikkate alınarak bu bireylerin özel gereksinimlerini karşılayabilecek şekilde hazırlıkların yapılması, onlar açısından hem uygun ve yeterli hizmetin sunulmasına, hem de daha hızlı ve etkili bir iyileşme sürecine katkıda bulunabilir. Bununla birlikte, afet konusunda toplumun bilgi sahibi olması, bilinçlendirilmesi ve duyarlılığının artırılmasının afetlere karşı hazırlıklı olunması ve afetlerin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesindeki etkisi büyüktür. Bu nedenle, afet zararlarının azaltılması ve toplumun afetlere karşı dirençli kılınmasının sağlanması için her bireyin özellikle de çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi kırılgan gruplarda yer alan bireylerin bilgilendirilmesi ve afet bilincine sahip olmasına yönelik politikalar ile afetlere karşı hazırlık düzeylerinin artırılması elzemdir. Ayrıca, erken uyarı sistemlerinin tasarlanmasında özellikle engelliler, göçmenler, kadınlar gibi toplumdaki farklı kesimlerin sahip olduğu farklı ihtiyaçların göz önünde tutulması hem afet riskinin azaltılması açısından, hem de kırılgan grupların afetlerden görebileceği zararın en aza indirilmesi bakımından katkı sağlayabilir.

Çoğunlukla beklenmedik bir anda gerçekleşen afetlerde arama ve kurtarma çalışmaları sırasında can kaybının en aza indirilmeye çalışılmasının yanı sıra, gerek göçmen ayrımcılığı, gerekse cinsiyet ayrımcılığı içeren uygulamalardan kaçınılması ve zihinsel, bedensel, görme ve işitme engellilerin ihtiyacına uygun bir iletişim dilinin kullanılması özel bir önem taşımaktadır. Bununla birlikte, kırılgan gruplardaki bireylerin de dahil olduğu afetten zarar görenlerin tümünün beslenme, barınma, korunma ve diğer hayati ihtiyaçlarının giderilmesi ve içinde buldukları olumsuz koşulların iyileştirilmesine yönelik sunulan sosyal hizmetler devletin temel yükümlülüklerinden olup, afetin olumsuz sonuçlarının azaltılmasında önemli işlevlere sahiptir. Ayrıca, afetten zarar gören kırılgan grupların geçici barınma ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik sunulan hizmetlerde kadınlar ve kız çocukları için afet sonrasında maruz kalabilecekleri cinsel istismar, şiddet gibi yeni riskleri azaltmaya yönelik güvenli barınma ortamlarının oluşturulması; yaşlı ve farklı engel gruplarındaki bireyler için erişilebilirlik kriterini sağlayan yeterli barınma olanaklarının sunulması öncelikli olarak gözetilmelidir.

Afet sırası kadar sonrası da kırılgan gruplar için çözülmesi gereken birçok sorunun ortaya çıktığı ve karşılanması gerekli farklı ihtiyaçların doğduğu bir süreçtir. Nitekim, afetler meydana geldiği bölgelerde can kayıplarına, yaralanmalara, üretimin aksaması veya durmasına, istihdamın azalmasına, çalışma koşullarının kötüleşmesine, sosyal korumaya duyulan gereksinimin artmasına neden olma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, afet nedeniyle engelli duruma gelen, aile üyelerini veya yakınlarını yitiren, evlerini ya da geçim kaynaklarını kaybeden, işsiz kalan, göç etmek zorunda kalan, psikolojik sorunlar yaşayan kırılgan gruplardaki bireylerin afet sonrasında yaşamlarını yeniden inşa etmeleri ve normal hayatlarına dönmeleri toplumun geri kalanına kıyasla çok daha zor olabileceği gibi uzun bir zaman alabilir. Tüm bu nedenler afet sonrasındaki süreçte de söz konusu grupların karşı karşıya kaldıkları güçlüklerle başa çıkabilmelerini sağlamaya yönelik sosyal politikaların geliştirilmesi ve uygulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca, afetler kırılgan grupları yoksulluğa iten önemli bir faktördür. Bununla birlikte, yoksulluk afet öncesinde olduğu gibi afet sonrasında insanların hayatlarını yeniden inşa etmeleri aşamasında da önemli bir belirleyicidir. Bu bağlamda, yoksullar başta olmak üzere yaşlılar, engelliler, kadınlar, göçmenler gibi afetlerde çeşitli nedenlerle yoksullaşma riski artan diğer kırılgan grupların afet sonrasında ortaya çıkan kayıplarının telafi edilmesi ve yaşamlarının güvence altına alınması konularında destek sağlamaya yönelik devlet tarafından sağlanan sosyal yardım ve sosyal hizmetler afetlerin sonuçlarıyla mücadelede hayati önem taşımaktadır. Ayrıca, afetten zarar gören göçmenlerin söz konusu yardım ve hizmetlere erişimde yaşadıkları zorluklar afet sonrası yaşam koşullarını daha da ağırlaştırmakta olup, sosyal korumadan yararlanmalarının sağlanması elzemdir.

Kaynakça

- Balaban, O., Özgür, B., & Sakar, B. (2021). İklim değışikliği, göç ve yerel yönetimler. RESLOG.
- Bhuiya, M.M.R., Shao, W., & Jones, S. (2023). Measuring accessibility of movement challenged persons during earthquake evacuation of Dhaka City, Bangladesh: A participatory GIS-Based approach. *Applied geography*, 156, 1-16.
- Bizzarri, M. (2012). Protection of vulnerable groups in natural and man-made disasters. In A. de Guttery, M. Gestri & G. Venturini (Eds.), *International disaster response law* (pp. 381-414). Netherlands: TMC Asser Press.
- Bozkurt, V. (2023). Deprem toplumsal boyutu. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 14(1), 89-111.
- Carter, W. N. (2008). *Disaster management: A disaster manager's handbook*. Philippines: Asian Development Bank.
- Çakır, Ö. ve Aydoğmuş Atalay, G. (2020). Afetlerde özel gereksinimli grup olarak yaşlılar. *Resilience Journal*, 4(1), 169-186.
- Dolatabadi, Z. A., Seyedin, H., & Aryankhesal, A. (2016). Policies on protecting vulnerable people during disasters in Iran: A document analysis. *Trauma mon.*, 21(3), 1-6.
- Donner, W., & Rodriguez, H. (2008). Population composition, migration and inequality: The influence of demographic changes on disaster risk and vulnerability. *Social Forces*, 87(2), 1089-1114.
- DPT. (2001). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı sosyal hizmetler ve yardımlar özel ihtisas komisyonu raporu*. DPT (2593-ÖİK: 605).
- Fothergill, A., & Peek, L.A. (2004). Poverty and disasters in the United States: A review of recent sociological findings. *Natural hazards*, 32, 89-110.
- Fountain, L., Tofa, M., Haynes, K., Taylor, M.R., & Ferguson, S. J. (2019). Older adults in disaster and emergency management: What are the priority research areas in Australia?. *International journal of disaster risk reduction*, 39, 1-11.
- Gentilini, U. (2005). Mainstreaming Safety Nets in the Social Protection Policy Agenda: A New Vision or the Same Old Perspective?. *Electronic Journal of Agricultural and Development Economics*, 2(2), 133-157.
- Gibson, M. J., & Hayunga, M. (2006). *We can do better: Lessons learned for protecting older persons in disasters*. Washington: AARP Public Policy Institute.
- Hemingway, L., & Priestley, M. (2006). Natural hazards, human vulnerability and disabling societies: A disaster for disabled people?. *Review of Disability Studies: An International Journal*, 2(3), 57-67.
- Hisamatsu, M. (2013). *Panel discussion on disaster resilience and disability: Ensuring equality and inclusion*. New York: UNDESA.
- Hoffman, S. (2008). Preparing for disaster: Protecting the most vulnerable in emergencies. *UC Davis Law Review*, 42, 1491-1547.
- Kuran, C. H. A., Morsut, C., Kruke, B. I., Krüger, M., Segnestam, L., Orru, K., ... & Torpan, S. (2020). Vulnerability and vulnerable groups from an intersectionality perspective. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 50, 1-8.
- Lovell, E., & le Masson, V. (2014). *Equity and Inclusion in Disaster Risk Reduction: Building Resilience for all*. Climate and Development Knowledge Network and Overseas Development Institute.
- Makoka, D. ve Kaplan, M. (2005). Poverty and vulnerability - An interdisciplinary approach. Centre for Development Research, University of Bonn. 26 Haziran 2024, <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/6964/>.
- Marshall, J., Wiltshire, J., Delva, J., Bello, T., & Masys, A. J. (2020). Natural and manmade disasters: Vulnerable populations. In A. J. Masys., R. Izurieta., M. R. Ortiz (Eds.), *Global health security:*

- Recognizing vulnerabilities, creating opportunities* (pp. 143-161). Switzerland: Springer Nature Switzerland AG.
- Masozera, M., Bailey, M., & Kerchner, C. (2007). Distribution of impacts of natural disasters across income groups: A case study of New Orleans. *Ecological economics*, 63, 299-306.
- Mendis, K., Thayaparan, M., Kaluarachchi, Y., & Pathirage, C. (2023). Challenges faced by marginalized communities in a post-disaster context: A systematic review of the literature. *Sustainability*, 15(14), 1-22.
- Misomali, R., & McEntire, D. (2008). Rising disasters and their reversal: An identification of vulnerability and ways to reduce it. In J. Pinkowski (Eds.), *Disaster management handbook* (pp. 19-35). Boca Raton: CRC Press.
- Okay, N. ve İlkaracan, İ. (2018). Toplumsal cinsiyete duyarlı afet risk yönetimi. *Resilience Journal*, 2(1), 1-12.
- Okay, N. ve İnal, E. (2019). Kırılğanlıktan Kapasite Geliştirmeye. *Resilience Journal*, 3(1), 85-99.
- Özmete, E. ve Yılmaz, A. (2023). "6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler": Yaşlı dostu afet yönetimi. E. Özmete (Ed.), *Afet sonrası birey, grup ve toplum temelli psikososyal destek içinde* (s. 159-174). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Peek, L. (2008). Children and disasters: Understanding vulnerability, developing capacities, and promoting resilience -An introduction. *Children Youth and Environments*, 18(1), 1-29.
- Peek, L., Abramson, D. M., Cox, R. S., Fothergill, A., & Tobin, J. (2018). Children and disasters. In H. Rodriguez, W. Donner & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (pp. 243-262). Springer.
- Powell, S., Plouffe, L., & Gorr, P. (2009). When ageing and disasters collide: Lessons from 16 international case studies. *Radiation Protection Dosimetry*, 134(3-4), 202-206.
- Ray-Bennett, N.S. (2018). Disasters, deaths, and the Sendai goal one: Lessons from Odisha, India. *World Development*, 103, 27-39.
- Robles, C.P.Q. (2020). *Gender equality and women's empowerment in disaster recovery*. Washington: GFDRR.
- Stough, L.M., & Kang, D. (2015). The Sendai framework for disaster risk reduction and persons with disabilities. *International Journal of Disaster Risk Science*, 6, 140-149.
- Şener, T. (2023). Kırılğanlıktan yılmazlığa: Doğal afetlerde çocuk ve gençlerin görünmeyen gücü. E. Özmete (Ed.), *Afet sonrası birey, grup ve toplum temelli psikososyal destek içinde* (s. 65-77). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- ten Have, H. (2018). Disasters, vulnerability and human rights. In D. P. O'Mathúna, V. Dranseika, & B. Gordijn (Eds.), *Disasters: Core concepts and ethical theories* (pp. 157-174). Switzerland: Springer Nature Switzerland AG.
- Tomanbay, İ. (2000). Deprem, insan ve sosyal hizmetler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(1), 123-137.
- Thurston, A. M., Stöckl, H., & Ranganathan, M. (2021). Natural hazards, disasters and violence against women and girls: A global mixed-methods systematic review. *BMJ global health*, 6(4), 1-21.
- Trentin, M., Rubini, E., Bahattab, A., Loddo, M., Della Corte, F., Ragazzoni, L., & Valente, M. (2023). Vulnerability of migrant women during disasters: a scoping review of the literature. *International journal for equity in health*, 22, 1-22.
- Tuncay, T. (2004). *Afetlerde sosyal hizmet: 1999 yılı Marmara ve Bolu-Düzce depremleri sonrasında gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları*. Özbay Ofset Matbaacılık.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2022). *World population prospects 2022: Summary of results*. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division.

- UN. (2016). *Report of the open-ended intergovernmental expert working group on indicators and terminology relating to disaster risk reduction*. United Nations (UN) (A/71/644). 10 Ekim 2023, <https://www.undrr.org/publication/report-open-ended-intergovernmental-expert-working-group-indicators-and-terminology>.
- UNISDR (2015). *The Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030*. United Nations Office for Disaster Risk Reduction, Geneva. Retrieved from http://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf.
- United Nations. (2009). *2009 UNISDR terminology on disaster risk reduction*. Geneva: United Nations International Strategy for Disaster Reduction.
- Ünür, E. (2021). Afet yönetiminde toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Doğal afetlerde cinsiyete dayalı zarar görülebilirlik farkı. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 351-381.
- Wickramasinghe, K. (2014). Role of social protection in disaster management in Sri Lanka. *Sri Lanka Journal of Social Sciences*. 35/36, 1-8.
- Winsemius, H. C., Jongman, B., Veldkamp, T. I. E., Hallegatte, S., Bangalore, M., & Ward, P. J. (2018). Disaster risk, climate change, and poverty: assessing the global exposure of poor people to floods and droughts. *Environment and Development Economics*, 23(3), 328-348.
- Wisner, B., Blaikie, P., Cannon, T., & Davis, I. (2004). *At risk: Natural hazards, people's vulnerability and disasters*. London: Routledge.
- Yore, R., Fearnley, C., Fordham, M., & Kelman, I. (2023). *Designing inclusive, accessible early warning systems: Good practices and entry points*. Washington: GFDRR.
- Zakour, M. J. (1997). Disaster research in social work. *Journal of Social Service Research*, 22(1-2), 7-25.
- Zhu, X., & Sun, B. (2017). Study on earthquake risk reduction from the perspectives of the elderly. *Safety science*, 91, 326-334.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Yazarın çıkar çatışması olmamıştır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.